

SKOLAN

OCH SAMHÄLLETS PRAKTISKA KRAV

Av professor J. SVENNUNG, Uppsala

SVERIGES skolfråga är f. n. högaktuell, särskilt genom 1940 års skolutrednings nyligen publicerade betänkanden — n:r 1 »Skolan i samhällets tjänst» och n:r 3 »Utredning och förslag angående vidgade möjligheter till högre undervisning för landsbygdens ungdom». En livlig diskussion har länge pågått om huru staten bör förhjälpa ungdom från landsbygden till högre studier. Här nedan skola ett par hithörande problem upptagas till behandling.

Det svenska samhället har under de senaste generationerna i grund förändrats. Men skolan har icke alltid hunnit följa förändringen och så, som önskligt varit, inrikta sig på största möjliga ändamålsenlighet i överensstämmelse med samhällets ändrade krav.

Stad och landsbygd samt skolans förhållande till dem. Städerna ha tillväxt enormt, medan landsbygden håller på att avfolkas. Den forna »modernäringen» har genom industrialismen bragts i skymundan och intar en mindre gynnad ställning.

En radikal sinnesändring måste här äga rum: samhället måste revidera hela sin inställning till landsbygdens problem och med kraft verka för en allmän förbättring av dess villkor.

Man får ej tro, att det är nog med att på landet upprätta nya teoretiska skolor eller att underlätta tillträdet för landsbygdens barn till dylika skolor i städerna: detta skulle bidra till att ytterligare avfolka landsbygden. Samhället bör medelst allmänna skolor med praktisk inriktning och speciellt skolor med jordbruksundervisning på landsbygden söka åstadkomma, att lantbrukarungdomen i möjligaste mån förbliver vid sina förfäders yrke. I mycket ringa utsträckning händer det numera, att studerande ungdom ens efter avlagd realexamen återgår till jordbruket.

Förvisso är det av vikt, att samhället tillvaratager sina begåv-

ningar, var de än finnas. Rekryteringen av de högre skolorna — som i mångt annat land torde vara åtskilligt mera ojämnt fördelad än i Sverige — kan och bör man givetvis söka göra rättvisare, men man torde böra ta sig till vara för att hemfalla åt fantastiska förhoppningar om uttagna begåvningsresurser för framtiden, såsom när ic. Sven Stolpe i en offentlig Uppsaladiskussion nyligen utropade: »Tänk, om vi lever på en tiondel av den andliga kraft, som detta land kan uppbringa!»

En begåvning med enbart teoretisk inriktning bör naturligtvis sättas i en teoretisk skola, vare sig han kommer ur stads- eller lantbefolkningens led. Men den, som har både praktisk och teoretisk läggning, bör icke ensidigt lockas till teoretisk utbildning, om samhället har bättre användning för hans praktiska begåvning. Den gängse övervärderingen av de intellektuella yrkena och vårt skolväsendes hittills övervägande teoretiska inriktning är allbekant och offentligen betygad; — tyskarnas välkända vördnad för en »Herr Doktor» torde nästan överträffas av svenskens reverens för examenspapper av varje slag. — En tankeställare ger redan det faktum, att medan Sveriges folkmängd sedan 1927 ökats med ej fullt 4 %, ha statens gymnasier samtidigt vuxit i antal med nära 58 %. Av 85 tusen elever i statens och kommunernas läroverk gingo år 1939 blott fem tusen på praktiska linjer.

I dylika frågor är det viktigare än någonsin att se i stort och handla på lång sikt. Allom känt är, att landsbygden med sina barnrika familjer förr utgjort den egentliga källan för vår befolknings tillväxt, medan nativiteten minskats och släkterna snabbare dött ut i städerna. Nu har folkökningen på landet blivit svagare. Utsugningen av landsbygden synes vara märkbar redan på folkmaterialets fysiska kondition. Det har gjorts gällande, att åtminstone vissa grupper av de värnpliktiga i städerna besitta bättre fysik än deras kamrater från landsbygden. Så länge de ekonomiska villkoren äro så avgjort mycket bättre i staden, torde tanken på en »ståndscirkulation» i motsatt riktning, en återströmning från stad till land knappast bli mycket mer än en utopi.

Under sådana förhållanden skulle det vara en mycket stor olycka för vårt land, om landsbygden bleve föremål för en utsugning även av sin kvarvarande intelligens och dess arvs massa sålunda försämrades. »Rovdrift» är ett hårt ord, men då just detta har ropats ut som en adekvat benämning på begåvningarnas kvarblivande å landsbygden eller överhuvud i praktiska yrken, utan att omformas

och bildas i högre skolor, skulle jag vilja ifrågasätta, huruvida det ej innebär en lika stor misshushållning att, med eventuella förespeglningar om »nyckelposter» i samhället, locka landsbygdsbegåvningarna i gemen till städerna och deras teoretiska skolor, medan — såsom man redan nu torde kunna förutse — samhället ej förmår rätt absorbera den enormt ökade massan av ungdom, som så utbildats genom högre undervisning. Det har nämnts som önskvärt, att 90 procent av Sveriges folk borde ta realexamen. Det är att förvänta, att en stor del av denna jättehär också komme att söka fortsätta de teoretiska studierna; finge den ej plats i statens läroverk, stode enskilda skolor och privat preparering till buds. Hur ofta får inte den, som en gång börjat studera, av vänner höra, att det vore »synd» att sluta, hur knaggligt och *invita Minerva* det dittills än gått! Lärare och professorer få spilla sin tid på att utbilda folk, som knappt äro lämpade för studier över huvud. — Man kanske här får trösta sig med att utvecklingen i någon mån korrigerar sig själv och att »träden ej kunna växa upp i himlen». Visst är dock, att på så sätt ungdomens arbetskraft i stor utsträckning undandrages den samhällsnyttiga produktionen.

Det s. k. »lärdas proletariatet» är ju dock redan ett skrämmande faktum. De av samhällets begåvningar, som underkastat sig en lång och mödosam teoretisk utbildning, sättas — till följd av kläna löner, omåttlig konkurrens etc. — icke i stånd att bilda familj, åtminstone icke i rimlig tid, medan mindre begåvade utan vidare skolning tidigt komma upp i hög lön. Att locka landsbygdsbegåvningar in på en bana, där mången kanske aldrig får råd att fortplanta sin arvs massa till kommande generationer, *det* vore verkligen »rovdrift» av vår dyrbaraste tillgång; det vore (för att begagna en folklig bild) att slakta hönan, som skulle ha värpt guldägg.

Redan nu har det av undersökningar framgått, huru den svenska landsbygdsbegåvningar sugits till städer och tätorter. I närheten av större städer synes den allmänna begåvningsnivån vara lägre än i bygder längre bort från städerna; detta överensstämmer med intelligensundersökningar, som gjorts i England och Amerika.

Landsbygden behöver nu sannerligen själv sina framstående begåvningar, såsom ledare inom politik och förvaltning, inom lands ting och kommunalstyrelse, föreningsväsen etc., för att inte tala om den privata företagsamheten, där framför allt jordbruksnä-

ringen för sitt framåtskridande är i behov av uppslagsrikt och energiskt folk.

När det talas om »nyckelställningar» i samhället, tycks man glömma, att det gives många dylika, vilka icke nödvändigtvis kräva högre teoretiska studier, men väl begåvning och duktighet. En aktiv bonderiksdagsman torde väl inneha en mycket betydelsefullare ställning än exempelvis en genom akademiska examina meriterad notarie, som försvinner i ett av storstadens många ämbetsverk; en duktig kommunalman med rika intressen kan vara den ledande på den plats han verkar i mycket högre grad än statsämbetsmän, som äro studerade karlar; en föreningsman, arbetsledare eller affärschef mera än en genom långa studier utbildad lärare etc. Hur anstränger sig inte mången hantverkare att driva fram sin son till studentexamen, för att denne skall få det andefattigaste »manschettyrke» — vilket det blir, får ofta slumpen avgöra — i stället för att offra samma tid och pengar på att ge honom, utom nödig medborgerlig allmänbildning, en förstklassig utbildning inom hans eget yrke, så att han kunde bygga vidare på faderns verk? Vad är det för vinst för samhället, att en begåvad bondpojke börjar studera för att hamna på en kontorsstol i staden, i stället för att stanna kvar vid jordbruksnäringen och föra denna framåt?

För landsbygdens del synas kraven på skolan av i dag kunna sammanfattas sålunda:

1. Landsbygdens folkskoleundervisning bör, där så ske kan, mera än nu inriktas på lantbrukets spörsmål (särskilt inom naturlära och räkning med enkel bokföring). I högre åldersklasser bör klassläsningen koncentreras och sommarferien vidgas, så att barnen kunna delta i jordbruksarbetet.

2. Efter folkskolan bör tillträdet till skolor med jordbruksundervisning på landet — förslagsvis i varje härad — vara fritt för alla, pojkar som flickor, såväl beträffande uppehälle som material och undervisning. Den, som misskötte sig, skulle naturligtvis ej understödjas med statens medel. För att ge tillfälle till jordbrukspraktik på sommaren torde det vara nödvändigt med en tvåårig kurs, där det teoretiska koncentrerats till den mörkare årstiden.

3. För hågade ungdomar, som avlagt teoretisk realexamen och åtminstone någon sommar praktiserat i lantbruk, borde en kom-

pletterande kurs på minst ett läsår med fritt uppehålle anordnas vid skola med lantbruksundervisning.

4. I analogi med förefintliga praktiska realskolor böra dels på landet, dels å tätorter skolor upprättas, benämnda lantbruksrealskolor, med undervisning i jordbruk, skogsbruk, lanthus-hållning etc. Enär för sommarpraktikens skull läsningen i de högre klasserna torde böra koncentreras till vintern, måste kanske — det får framtiden utvisa — denna form av realskola utökas med ett år. Rikliga stipendier borde gynna denna skolform, som kunde vara förenad med internat för långväga elever. Lantbrukspraktik skulle poängsättas och räknas som merit, ungefär som praktiken vid nuv. tekniska läroverk. Genom längre sommarpraktik skulle även den fysiska spänsten bibehållas. En av orsakerna till att så få studerande återgå till jordbruket torde vara, att den ungdom, som just under de viktiga uppväxtåren suttit liksom fastkedjad vid skolbänken, förlorar själva muskelkraften och så lättare kommer bort från det härdande och friska lantarbetet.

5. För att undvika alltför mycket stillasittande under en undan för undan förlängd studietid böra slutligen även vinterkurser av folkhögskoletyp anordnas i större utsträckning, fria från all kostnad för eleverna. Ungdom i tjugooårsåldern besitter ju ett mognare omdöme och kan fullständigare tillgodogöra sig undervisning. Särskilt torde den beramade handledningen i engelska eller annat främmande språk för landsungdomen med fördel kunna förläggas till denna mognare ålder.

Att belasta folkskolan på den egentliga landsbygden med främmande språk — vilken undervisning städse bör vara frivillig från elevernas sida — synes kunna medföra stora risker och säkerligen en förflackning av kunskaperna i allmänhet. Visst är, att en god medborgerlig bildning, främst i modersmålet och räkning, bör vara grundligt inhämtad, innan det kan vara tal om att ägna tid och arbete åt utländska språk. När det påstås att avsaknad av någon kännedom om ett främmande språk skulle ha framkallat en mindervärdighetskänsla hos svenska folket i gemen, så torde en stark överdrift föreligga. Även den som tagit höga examina kan alltid råka ut för ord ur språk, som han inte behärskar. Även om man något kände till engelska, skulle ju tyska eller franska ord etc. stå utanför. En säker förmåga att läsa och skriva svenska — det är ju härutinnan, som beväringar ofta röja en så beklämmande brist — bör man ej offra för en fiktion: att den, som aldrig så litet luktat på något utländskt språk, skulle vara förmer än en man med

god svensk folkskolebildning. Här kommer man in på problemet om svenskens allmänna svaghet för det utländska, importerade fraser etc. Det tillhör den verkligt bildade att bekämpa falska föreställningar på dessa områden.

Beträffande hjälp från samhällets sida åt den studerande ungdomen — liksom i motsvarande fall för all annan ungdom — synes det vara orimligt och för samhället skadligt, om understöd skulle utgå till alla oberoende av deras studiegåvor eller ekonomiska ställning. Redan nu hysa våra läroverk lärjungar även från landsbygden, vilka äro olämpliga för studier. Staten skulle göra sig och individen en otjänst genom att med studiehjälp belöna sådana svaga elever. Understöd synes böra komma i fråga främst för särskilt begåvade barn från obemedlade hem, därefter åt duktiga elever från mindre bemedlade, barnrika hem. Överhuvud bör största hänsyn tagas till antalet av oförsörjda barn i familjen, då ju en person i högre inkomstklass med fyra à fem barn i allmänhet har svårare att hålla dessa i skola än en person med lägre inkomst, men med två eller blott ett barn. Studieförutsättningarna böra konstateras genom kunskaps-, intelligens- och anlagsprov samt, om möjligt, lärares allmänna vitsord.

Denna hjälp åt studiebegåvade, energiska och skötsamma lärjungar synes framför allt böra utdelas som stipendier, vilkas självständiga handhavande torde för den unge ha en viss uppfostrande betydelse. Men där verklig brist på goda inackorderingsställen råder, kunna naturligtvis statliga skolhem upprättas, om också skapandet och vidmakthållandet av sådana måste bliva ganska kostsamt och även diverse oarter lätt kunna smyga sig in i dem.

Det förslag om jordbruksbetonad högre skolbildning, som här ovan skisserats, får givetvis inte uppfattas såsom innebärande något som helst tvång för den jordbrukande befolkningens ungdom lika litet som för annan ungdom. Envar på landsbygden bosatt må naturligtvis välja vilket yrke han eller hon vill, vare sig fadern är lantbrukare eller annan näringsidkare eller tjänsteman på landet. Jordbrukarna känna förvisso (och med all rätt) kravet på likställighet med andra samhällsgrupper så starkt, att även de vilja ha full frihet att ge sina barn samma uppfostran och samma möjligheter i livet som dessa grupper ge sina. Det kan ju också ligga nära till hands att en jordbrukare med en stor skara barn vill bereda något av dessa en annan utbildning än den som är

natturligast för dem, vilka genom arv, gifte eller annars kunna övertaga och bruka en lantgård. Mitt förslag siktar blott på att i landsbygdens eget intresse skapa skolformer, som skulle ge företrädesvis landsbygdens ungdom en för deras framtida verksamhet avpassad, praktisk inriktning av större värde än hittillsvarande läroverksutbildning. Och behovet av en sådan, av staten frikostigt gynnad skolform måste framdeles bli så mycket större, som jordbruksbefolkningen då knappast kan väntas ha något nämnvärt överskott av folk att undvara.

* *
*

Befolkningsfrågan, hemmens omvandling och skolan. Befolkningsfrågans hotande utveckling har medfört en svårartad kris för de svenska hemmen. Den stora nedgången i barnantalet under många år har medfört, dels att äldre syskon ej i samma utsträckning som förr kunna taga hand om de yngre eller biträda i ett hushålls allehanda sysslor, dels att det nu ej i samma utsträckning finnes unga flickor, villiga att ta tjänst i främmande hem. Den omständigheten, att flickor numera ofta sättas i någon högre skola eller i tidigt förvärvsarbete utanför hemmen, medför liknande följder. En dylik utveckling med kronisk brist på hemhjälp kommer säkerligen att allvarligt försvåra framtidens familjebildande.

Den allt vanligare seden att även makan helt eller partiellt ägnar sig åt arbete utom hemmet kan medföra en förarmning av familjelivet, vilken även måste inverka menligt på det unga släktets fostran. Huru som hustruns förvärvsarbete mången gång innebär en ekonomisk förlust — genom allehanda utgifter och främst de mycket högre skatter det åsamkar — har mer än en gång konstaterats, oavsett de immateriella värden, som tillspillo givas för hem och familj. — Ofta giva föräldrar sina döttrar utbildning blott för ett framtida yrke; om dottern så ingår äktenskap utan att besitta någon utbildning eller övning i att sköta ett hem, kunna följderna bliva betänkliga.

Under dylika förhållanden har behovet av praktisk fostran i skolorna blivit allt större och mera trängande. En sådan skulle vara till nytta för de unga, både medan de äro kvar i föräldrahemmet och senare, när de själva skola bilda familj. Redan en måttlig handledning skulle öka deras intresse till vidare förkovran på egen hand.

Särskilt är behovet av praktisk utbildning påtaglig i fråga om flickorna, och det å alla skolstadier. Sedan goss-gymnasierna öppnades för flickor, ha de sistnämnda strömmat dit i långt högre grad än som var väntat eller kanske avsett. Icke alla flickor torde numera få den användning för studentbetyget, som en gång avsetts därmed. Men vad alla behöva är ett visst mått av praktisk färdighet i livet.

Bäst vore utan tvivel, om flickor i högre skolor vid en ålder som befunnes lämplig, t. ex. vid tiden efter realexamens avläggande, finge ägna ett läsår åt praktiskt arbete — helst på landsbygden — i hushåll och utearbete, kompletterat med kurser i barnavård etc. Med tanke på de manliga elevernas värnplikt längre fram kunde ur rättvisans synpunkt väl ej så mycket vara att använda häremot. För många måste det te sig onaturligt att sitta på skolbänken från det sjunde framemot det tjugonde året av sitt liv; ett avbrott i de teoretiska studierna har i åtskilliga fall, särskilt beträffande flickor, visat sig kunna avsevärt främja gymnasiens utveckling.

Jag inser emellertid mycket väl, att ett så ingripande förslag som detta, om en mera allmän »årspraktik», kan väcka betänkligheter hos mången. Säkert är emellertid, att det såväl ur den enskildes som ur samhällets synpunkt skulle vara av den största betydelse, bl. a. av skäl som skola antydas nedan. Förslaget synes förtjäna att åtminstone försöksvis prövas.

Något som omedelbart kan och bör införas i våra skolor är följande:

1. Praktisk undervisning i skolan: folkskolans handledning i hushållsgöromål för flickor (matlagning, bakning, tvätt m. m.) bör fortsättas i realskolan och upp i gymnasiet, exempelvis med en dag varannan vecka. I realskolan kunde den fortgå under två läsår (ej det sista); å gymnasiet t. ex. de två första åren av den fyraåriga och ett läsår av den treåriga linjen. På sådan »praktisk dag» kunde de två första morgontimmarna upptagas av vanligt läsämne. På så sätt toge praktiken blott c:a 4 (å 5) timmars lästid från den 1:a och 3:dje veckan i månaden (i den 2:a och 4:de veckan kunde motsvarande dag ägnas åt t. ex. skolskrivning), d. v. s. i medeltal 2 (å 2½ timme) från varje vecka. — En till tiden tämligen koncentrerad barnavårdskurs för flickor bör vara obligatorisk i avslutningsklasserna av folk- och realskola och näst högsta

ringen av gymnasiet; ifall de nuvarande värtjänstövningarna bibehållas, kan denna kurs förläggas till dem. — Ur samhällssynpunkt skulle en dylik utbildning säkerligen bliva ytterst värdefull.

Bl. a. för likställighetens skull böra de manliga eleverna samtidigt handledas i trä- och metallslöjd, i att köra bil och traktor samt beredas tillfälle att arbeta i verkstad o. dyl.

Man bör ihågkomma, att dessa nytillkomna timmar icke komma att ytterligare belasta eleverna med någon läxläsning, utan tvärtom genom sitt från den enformiga läsningen avvikande innehåll ge flickor och pojkar omväxling i arbete och miljö.

2. *S o m m a r p r a k t i k.* Gymnasiets ungdom bör ägna några — förslagsvis fyra (gärna flera) — veckor av ett par somrar (eventuellt olika å olika linjer) åt praktiskt arbete, om möjligt på landet. Denna praktik skulle poängsättas (ungefär som vid nuv. tekniska gymnasier) och hänsyn till densamma tagas vid utdelning av stipendier och understöd och, där så ske kan, vid tillsättande av platser. I fråga om arvode torde nuvarande luftbevakning o. dyl. kunna ge någon vägledning.

Beträffande rekryteringen av denna sommarpraktik kunna olika möjligheter tänkas. Bäst vore, ur flera synpunkter, om liksom vid de nuvarande värtjänstövningarna denna praktik kunde omfatta samtliga elever i de ringar, det komme att gälla. Undantagna skulle vara främst givetvis de, som på grund av ohälsa eller klena kroppskrafter ej kunna prestera sådant arbete, vidare elever som kunna visa sig redan vara upptagna av praktiskt arbete hemma, hos släktingar etc. För lärjungar, som under läseterminerna äro inackorderade och alltså borta från sitt hem, borde sommarpraktiken om möjligt förläggas till närheten av deras hem.

Den som föreslår en dylik skolungdomens sommartjänst, vill givetvis ingalunda förringa hemmens betydelse eller gå i vägen för dessa, utan tvärtom stödja och komplettera deras gärning: nutida hem ha ju, såsom redan inledningsvis antytts, i stor utsträckning förlorat förutsättningarna för att — såsom förr — kunna införa barnen i praktiskt arbete.

Skulle trots allt — vilket man dock vill hoppas ej blir fallet — ovillighet mot en demokratisk samhällstjänst av den skisserade sommarpraktikens art yppa sig, vore det ju lätt att efter behövliga försöksår låta den fortsätta som en frivillig institution, tillbörligen uppmuntrad av skola och samhälle genom arbetspremier, diplom o. dyl.

Visst är, att denna sommarpraktik skulle vara till allra största nytta för såväl individ som samhälle. De senaste årens beredskaps-tjänst har uppenbarat, vilken arbetsglädje och plikt-känsla som i själva verket är till finnandes hos svensk skolungdom, när den får en uppgift att utföra på egen hand och känner sig arbeta till gagn för sitt land. Det vore orätt att icke tillvarataga denna tillgång och stor skada, om läroverksungdomen skulle återgå till att (som ofta förr var fallet) helt undvika ordnad sysselsättning i mer än två månaders tid under alla de år, som den långa skoltiden varar. Ur hälsosynpunkt skulle en dylik lantvistelse ingalunda lända till något men, utan tvärtom till stor nytta: den skulle skänka ett välsignelsebringande ombyte av miljö och arbete samt bli ett medel att höja gymnasieungdomens allmänna standard, duglighet och initiativkraft. Om någon tvekade om sitt blivande yrke, kunde den vidga blicken och kanske fördela de unga på de olika utbildnings-vägarna till bättre överensstämmelse med envars individuella läggning. Ur tidssynpunkt skulle väl inalles ett par månaders sommartjänst under hela uppväxttiden icke vara så kännbar, sär-skilt om (såsom man kan vänta) den årliga värntjänstveckan på hösten bortfaller.

Framför allt vore det i eminent grad god demokrati, om den studerande ungdomen från början lärde sig inse även kroppsarbe-tets nytta och glädje, om staden konfronterades med landsbygden och dess problem samt om olika samhällsklasser i unga år möttes i arbetsumgänge och tankeutbyte.

Ett sådant närmande skulle sopa bort skadliga fördomar, som uppkommit genom okunnighet om de faktiska förhållandena, det skulle medföra större förståelse för andra samt fostra till starkare samhällsanda och enigare arbete i samhällets, i fosterlandets tjänst.